

РОЗБУДОВА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗАСОБАМИ ОСВІТИ

Боднар К.А., м.Київ

В умовах сучасних перетворень освіта виступає провідним чинником у формуванні соціальної держави, що спонукає особистість до вільного розвитку у суб'єктивованому вимірі та на формування сталих соціальних систем в об'єктивованому вимірі. Україна постає перед важливим вибором щодо подальшого розвитку в напрямку соціальності, а також викликами глобалізованого світу і ринку, інтегруючись в світовий і європейський економічний і освітній простір.

Ключові слова: держава, освіта, модернізація, демократизація освіти, світоглядні пріоритети, тенденція, еволюція.

Інститут освіти як провідний чинник у формуванні особистості займає одну з основних ролей у державотворенні та виконанні державної соціальної політики. Сучасна освіта виконує низку важливих соціальних функцій: трансляцію соціокультурних цінностей; соціалізацію особистості; функцію соціального контролю тощо. Тому освіта є багатоаспектним соціальним явищем, системою соціальних інститутів та освітніх закладів, ідей, знань і вмінь спрямованих на формування особистості. Загальним здобутком освіти сьогодні можна вважати розвинуту громадянську спільноту, яка існує за принципами права соціальної справедливості, демократії, свободи, взаємної відповідальності та інноваційного розвитку. У Конституції України відзначається, що Україна є соціальною державою [5], але таке твердження лише відображає напрямок і пріоритет розвитку країни в бік демократії, соціальної справедливості і громадянського суспільства, тому визначення напрямку і результату змін і перетворень в конкретних суспільних сферах є найбільш актуальним питанням в сучасній українській науці, практиці державного управління.

Згідно положень Національної доктрини розвитку освіти пріоритетними напрямами освіти є: особистісна орієнтація освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; розвиток системи

безперервної освіти та навчання протягом життя; пропаганда здорового способу життя; розширення україномовного освітнього простору; забезпечення освітніх потреб національних меншин; забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу; розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у сільській місцевості та професійно-технічної освіти; органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти; запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій; створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів; створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення; інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів [7].

Отже, освіта сьогодні виступає як системне явище, яка має не тільки суспільну і цивілізаційну, але й особистісну значимість. Освіта виступає як цінність (соціальна і особистісна), як процес (набуття суспільного досвіду і формування системи особистісних смислів і орієнтирів в дійсності), як результат (система набутих особистістю освітніх компетенцій). Тому в якості основних функцій сучасної освіти виступають, насамперед: функції трансляції і набуття соціокультурних цінностей, досвіду і знань; функції державотворення і розвитку громадянського суспільства; формування системи професійних, освітніх і життєвих компетенцій особистості; розвиток і формування особистості, яка здатна адаптуватися в умовах полікультурності, технологічного прогресу і соціально-економічних процесів глобальних перетворень.

У соціальній державі освіта спрямована на формування особистості, потенціал, ресурси і можливості якої реалізуються на основі принципів свободи і демократії, субсидіарності, солідарності, соціальної справедливості і відповідальності, а отже сприяє становленню і відтворенню рис соціальності в державі добробуту. Саме тому можна відзначити

взаємозв'язок розвитку соціальної держави і освіти, який має декілька аспектів. По-перше, освіта надає кожній людині можливість саморозвитку і самореалізації, що сприяє соціально-економічній захищеності особи, і формує здатність особистості приймати участь в розвитку, зміцненні і модернізації системи державних інститутів, функції яких пов'язані з формуванням соціальних рис держави в правовій, соціальній, економічній і культурній сферах. По-друге, соціальна держава сприяє розвитку і модернізації освіти та її інститутів, як в контексті соціально-економічної підтримки, так і в концептуальній розробці пріоритетів освітньої політики, заснованої на принципах соціальності і гуманізму, що в суб'єктивованому вимірі сприяє формуванню освіченої, компетентної, здатної до інноваційного розвитку особистості. По-третє, освіта в сучасній соціальній державі є економічною категорією і, з одного боку, як система освітніх, науково-дослідних закладів виступає як учасник ринкових процесів, з іншого, спрямована на формування професійно компетентної особистості, яка б на ринку праці виступала як конкурентоспроможний суб'єкт.

Грунтуючись на системі показників соціальності і функцій освіти в соціальній державі, інтегральним критерієм ефективності розбудови соціальної держави є система критеріїв і показників в об'єктивованому вимірі (як формування сталих соціальних інститутів, моделей соціально-економічних і соціально-політичних відносин в суспільстві), а у суб'єктивованому вимірі – це розвиток, становлення і самореалізація особистості, її особистісних, ціннісних і громадянських якостей.

Сьогодні освіта має активно сприяти формуванню нової ціннісної системи суспільства – відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота, консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності. Саме тому удосконалення освіти сучасна соціальна держава вбачає в руслі демократичних перетворень, у тісному зв'язку зі світовими тенденціями глобалізації і демократизації, а аналіз

досвіду розвитку соціальної держави і освіти в європейському і світовому контексті дозволить накреслити шляхи розбудови соціальної держави в Україні в дискурсі модернізації освіти.

Вступаючи в добу глобалізації перебувають в процесі трансформації, сучасні західні держави, посилення впливу ринку, змін в соціальній політиці і освіти. Особливу увагу сучасних дослідників взаємозв'язку держави, освіти і глобалізації привертає питання щодо ролі вищої освіти в суспільстві та окремої особистості. У своїй роботі Марек Квієк «Університет і держава: Вивчення глобальних трансформацій» виділяє декілька факторів, які можна спостерігати сьогодні в сучасній Європі, які змінюють особливості взаємовпливу і функціонування соціальної держави і освіти [4]. Дослідник зауважує, що: по-перше, вища освіта в її традиційній європейській формі фінансувалася переважно державою, а період її найвищого злету збігся з розвитком післявоєнної держави добробуту; по-друге, зараз набуває зростання ролі виробництва, набуття, поширення й застосування знання у новонароджуваних знанневих суспільствах та економіках, з одного боку, а з іншого – залишається традиційна роль європейських систем вищої освіти у державному секторі; по-третє, посилюється тиск глобальних сил як на національні політичні стратегії соціального забезпечення, так і на національні бюджети, і тиск цей супроводжується ідеями (й ідеалами) «мінімальної» або, останнім часом, «ефективної», «розумної» держави, яка би брала на себе менше соціальних обов'язків, ніж післявоєнні західні системи соціального забезпечення; по-четверте, нині відбуваються загальні спроби переформулювати післявоєнний суспільний договір, котрий започаткував державу загального добробуту (разом із державною вищою освітою).

Виходячи, з зауважень Марека Квієка щодо основних тенденцій розвитку, які склалися в Європі, можна говорити про подальшу зміну в освітніх системах і політиках її провідних країн, роль освіти в державотворенні і побудові соціальної держави, зміну пріоритетів,

насамперед, в системі вищої освіти, яка виступає як соціальний інститут формування і відтворення еліти суспільства, компетентного і освіченого громадянина.

Традиційно суспільні науки вважають освіту сферою виключної компетенції суверенної держави. Система освіти впливає на сприйняття та розуміння людьми політичного минулого, сприяє змінам у процесах поділу праці та має вплив на майбутні еліти суспільств залежно від того, як вона побудована.

До сьогодні освітня політика західних держав була спрямована на формування національної ідентичності громадянина, спираючись на ідеали національного характеру і ментальні особливості. Саме освіта виступала чинником формування нації-держави, яку Ентоні Гіденс визначає як набір інституційних форм урядування, котрі утримують адміністративну монополію над територією із демаркованими межами (кордонами); її привілеї узаконені правом і безпосереднім контролем над засобами внутрішнього й зовнішнього примусу. Нація-держава стала впродовж ХІХ ст. незаперечно панівною політичною формою в загальносвітових масштабах. Ентоні Гіденс називає три головні чинники, що пояснюють таку її поширеність: поєднання промислової та політичної могутності, експансія адміністративної влади держави і низка випадкових історичних подій. А що ж таке тоді «суверенітет», і що значить «суверенна держава»? За класичним формулюванням англійського соціолога Ентоні Гіденса, суверенна держава – це політична організація, спроможна виробляти закони й дієво забезпечувати їхнє дотримання в межах окресленої території або територій; зберігати за собою монопольне право на використання засобів примусу; контролювати політичну діяльність, що стосується внутрішнього політичного й адміністративного врядування, та розпоряджатися продуктами національної економіки, які становлять основу її доходу [3]. Але, визнаючи неминучість глобалізації, трансформації уявлень про сучасну національну державу, соціолог у своїх лекціях заявляє: «Глобалізація реструктуризує способи

нашого існування у світі, до того ж на глибинному рівні. Ми живемо у час змін, які впливають ледь не на кожний аспект того, що ми робимо. Нехай на гірше чи на краще, та ми просуваємося вперед до глобального ладу, якого ніхто повністю не розуміє, але наслідки якого ми всі відчуваємо [3]».

Передбачені Ентоні Гіденсом структурні зміни відбиваються і на системі освіти, трансформуючи її національний зміст і спрямованість. Тому сьогодні, поруч з традиційними системами освіти і виховання (особливо в сфері обов'язкової освіти), формується система освіти транснаціонального характеру, що спрямована на особистість індивіда в наднаціональному сенсі, формуючи в нього здатність до існування в глобальному світі.

У своїй праці «Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю» відомий український філософ Віктор Андрущенко зауважив: «Освіта постає нині не лише як сфера навчання і виховання дітей та молоді, професійної підготовки чи перепідготовки фахівців, як основний інституційний механізм організації початкової й майбутньому життєтворчості – підготовки людини до життя в самому широкому розумінні, але й як один з основних інститутів реалізації національної безпеки, життєздатності народу, культури і держави, зміцнення їх авторитету на міжнародній арені. Останнє актуалізує соціальну роль освіти в стратегії державотворення, що у свою чергу змінює її місце та функціональне навантаження в контексті загальної концепції сталого людського розвитку. [1]»

Український філософ Володимир Шинкарук у своїй роботі «Основні напрями модернізації структури вищої освіти України» зауважив, якими б патріотами ми себе не вважали, якщо найближчим часом держава і суспільство не змінять ставлення до освіти, зокрема до університетів, про високі інформаційні технології, конкурентоспроможність наших фахівців у міжнародному поділі праці, добробут населення, соціальний комфорт і національну безпеку – а саме ці речі загострює глобалізація – можна забути. [2]».

За умов невизначеності і нестабільності перехідного періоду, влада і

бізнес у нових державах просто не зацікавлені вкладати великі гроші в освіту. Занадто довгий шлях до кінцевого продукту, а дивіденди бажано одержати якнайшвидше. Люди, які перебувають при владі – політичній чи економічній (у випадку з посткомуністичними країнами те й інше тісно переплетене), – на словах виступають за реформи і модернізацію системи освіти. Однак, насправді, не зацікавлені в кардинальному поліпшенні освітянських справ. Крім того, що на освіту необхідно спрямовувати значні асигнування, яким можна знайти й інше застосування, відіграють роль й інакші міркування. Як показав радянський досвід, гарна система освіти може бути джерелом постійної загрози – її треба жорстко обмежувати. Погано освіченими людьми легше керувати. На відміну від передових країн світу, де існує кореляція між рівнем і якістю отриманої освіти й особистим життєвим успіхом, у пострадянських країнах такого не спостерігається. [6].

Саме тому зміни в суспільно-економічному та політичному розвитку України повинні бути спрямованими на стратегічні завдання держави, що визначають головні напрями оновлення і модернізації національної системи вищої освіти, на підвищення якості надання освітніх послуг, на забезпечення суспільних потреб у висококваліфікованих фахівцях, здатних адекватно реагувати на глобалізаційні виклики часу. Провідним національним соціально-економічним пріоритетом XXI століття має стати розвиток оновленої моделі вищої освіти, орієнтованої на перспективу, оскільки, по-перше, здебільшого фахівці з вищою освітою є ініціаторами інновацій, а по-друге, все більш помітним стає вплив рівня та якості освіти на підвищення матеріального і культурного рівня населення.

Сьогодні Україна вступила у відповідальний етап побудови нової держави, де забезпечення права на освіту, на працю, на вільний вибір професії, на здоров'я, соціальне забезпечення, як і на життя, стає основним правом кожної людини, гарантованим державою. У більшості розвинених країн роль держави у сфері соціальних послуг вища, ніж у інших сферах економіки, а в освіті державний сектор займає панівну позицію. Адже цій

сфері діяльності належить чи не найголовніша роль у формуванні людського капіталу, який нині є вирішальним у розвитку економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю / В.П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2005. – 804 с.
2. Андрущенко В. П. Світанок Європи : Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття [Текст] / Віктор Андрущенко. – К. : Знання України, 2011. – 1099 с.
3. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Е. Гіденс; [пер. з англ. Н. Поліщук]. – К.: «Альтерпрес», 2004. – 100 с.
4. Квієк М. Університет і держава: вивч.глобал.трансформацій / М. Квієк; [пер.з англ. Т. Цимбала]. – К.: Таксон, 2009. – 380 с.
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – ст. 141.
6. Уваркіна О. В. Освітній потенціал нації: [монографія] / О. В. Уваркіна. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 383 с.
7. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17 квітня 2002 року № 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

РАЗВИТИЕ УКРАИНСКОГО ГОСУДАРСТВА СРЕДСТВАМИ ОБРАЗОВАНИЯ

Боднар К.А.

В условиях современных превращений образование выступает в качестве ведущего фактора в формировании социального государства, которое побуждает личность к свободному развитию в субъективном измерении и на формирование постоянных социальных систем в объективном измерении. Украина оказывается перед важным выбором относительно дальнейшего развития в направлении социальности, а также вызовами глобализованого мира и рынка, интегрируясь в мировое и европейское экономическое и образовательное пространство.

Ключевые слова: государство, образование, модернизация, демократизация образования, мировоззренческие приоритеты, тенденция, эволюция.

DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN STATE BY FACILITIES OF EDUCATION

Bodnar K.A.

In the conditions of modern transformations education comes forward as a leading factor in forming of the social state that induces personality to free development in the субъективному measuring and on forming of permanent frames of society in the объективному measuring. Ukraine appears before an important choice in relation to further development in direction of sociality, and also by the calls of the globalized world and market, integrated in outer and European economic and educational space.

Key words: the state, education, modernisation, democratization of education, world view priorities, tendency, evolution.